

„...sok punctumocskáknak öszveköttöt lánca avagy kötele”
A Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti
Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai

Kiadói tanács:

Dr. Bányai Éva egyetemi tanár (Bukaresti Egyetem)

Dr. Benedek József egyetemi tanár (BBTE Kolozsvár)

Dr. Gagy József egyetemi docens (Sapientia EMTE Marosvásárhely)

Dr. Gábor Csilla egyetemi tanár (BBTE Kolozsvár)

Dr. G. Etényi Nóra egyetemi docens (ELTE Budapest)

EGYETEMI FÜZETEK

29.



Megjelent a Communitas Alapítvány támogatásával.

***„...sok punctumocskáknak öszvekött
lánca avagy kötele”***

A Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti
Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai

A kötetet szerkesztette:

Papp Kinga



EGYETEMI MŰHELY KIADÓ
Bolyai Társaság – Kolozsvár
2016

A tanulmánykötet megjelentetését a Communitas Alapítvány támogatta a KON-16/1-0235 ikt. sz. szerződés alapján.

© Szerzők; Bolyai Társaság, 2016.

Kiadja az Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár.

Számítógépes tördelés: Bilibók Renáta

Korrektúra: Molnár Zsófia

Borítóterv: Makkai Bence

Készült az AmGraphis nyomdában, Kolozsváron.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

"...sok punctumocskáknak öszvekött lánca avagy kötele" = A Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai / szerkesztette: Papp Kinga. -

Cluj-Napoca : Egyetemi Műhely Kiadó, 2016

Conține bibliografie

ISBN 978-606-8145-96-9

I. Papp, Kinga (ed.)

82.09

Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kolozsvár

Igazgató: Veress Károly

Felelős kiadó: Bilibók Renáta

400604 Cluj-Napoca

B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 116.

Tel.: 0264-591582

E-mail: egyetemimuhely@gmail.com

<http://www.bolyait.ro/egyetemi-muhely-k>

Tartalom

Előszó (Papp Kinga)	7
----------------------------------	---

Középkori és kora újkori szentek

Korondi Ágnes

Misztikus szentség a késő középkori magyar nyelvű kódexirodalomban	11
--	----

Szilágyi Anna-Rózsika

<i>Ecclesia docet...</i> : az egyház tanítása Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben	37
---	----

Katolikus prédikátorok szövegszerkesztési eljárásai

Balázs Aletta-Júlia

Az emblémák elemzése Drexel/Dévay: <i>Nap-utánn forgó virág</i> c. elmélkedésgyűjteményében	59
---	----

Vincze Eszter Beáta

Érvek a megigazulásról a <i>Kalauz</i> XII. könyvében	79
---	----

Balla Lóránt

Hiányzó láncszem Csete István kéziratos prédikációinak kiadástörténetéhez: <i>Sermones Sacri. Tomus 3-us</i> – nyomtatásra előkészített kéziratos kötet	97
---	----

Ortodoxia, puritanizmus, karteizianizmus, coccejanizmus protestáns szövegekben

Bóné Éva

Ortodoxia és puritanizmus Geleji Katona István <i>Váltság titka</i> című művében. „ <i>A' theoria semmi praxis nélkül: szintén úgy a' praxis-is haszontalan a' theoria nélkül.</i> ”	115
--	-----

Dohi Zsuzsa

Az emberi test békéje – <i>Pax corporis</i> . Kontextusrendezés egy 17. századi holisztikus orvostudományi munka kapcsán	141
--	-----

Egyház, politika, közélet

Köllő Zsófia

Politikai újratemetés – könyvben: a <i>Nádasdy-Mausoleum</i> (1664)	159
---	-----

<i>Papp Kinga</i>	
Szent László-napi beszédek a bécsi egyetemen és Kálnoki Ádám <i>Bellator</i>	
<i>pacificusa</i>	175
 <i>Molnár Zsófia</i>	
A maradvák örökös, változatlan emlékezetinek bizonyosságaként Apor Péter	
<i>Metamorphosis</i> áról.....	187
 Melléklet	221
 A kötet szerzői	223
 Abstracts	225
 Névmutató	229

Előszó

Immár másodjára jelenik meg a kolozsvári Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely tagjainak kutatásait összegyűjtő kötet, mellyel folytatjuk a 2013-ban elkezdett sorozatot, előző kötetünk („*Irtam a' magam Tanulo-házatskámban*”) szerkesztőjétől, Köllő Zsófiától átvéve a stafétabotot.

Kötetünk – Bethlen Miklós emlékiratából kölcsönzött – címe azt sugallja, hogy a műhelymunka, a kutatások, a megszületett tanulmányok mindegyike felfűzhető egy képzeletbeli láncra, amelyen nemcsak az írások száma bővül, hanem az alkotóké is. Öröndetes, hogy a régi műhelytagok mellé újak kerülnek be, akik egyéni kutatási témáikkal színesítik a kolozsvári régi magyarosok palettáját. A régi és új tagokat összefűzi a régi szövegek iránti kíváncsiság, a 16–18. század irodalmának a szeretete, és nem utolsósorban irányítótanárunk, mentorunk, Gábor Csilla.

A kötetben helyet kapó interdiszciplináris tanulmányok a hagiográfia, egyháztörténet, filozófia, politikatörténet, művészettörténet, mentalitástörténet, retorika eszköztárát felhasználva közelítik meg az egyes szövegeket.

A tíz szerző tanulmánya négy szimmetrikus tematikus blokkba lett felosztva. A késő középkori magyar kódexirodalomban megjelenő misztikus szentség vizsgálata; Illyés András kora újkori legendáriumának mártírtörténetei; a *Nap-utánn forgó virág* c. elmélkedésgyűjtemény emblémáinak bemutatása a mentalitástörténet és teológia nézőpontjából; Pázmány Péter szövegalkotási eljárásai; Csete István újonnan előkerült kéziratosszékie Gyalogi János szerkesztésében; ortodoxia és puritanizmus jelenléte Geleji Katona István *Váltság titka* című művében; orvostudomány, irodalom, filozófia kapcsolata Pápai *Pax Corporis*ában; politikai újrateremtés és a szövegbe zárt koporsóépület létrehozásának aktusa a *Nádasdy-Mausoleumban*, egyház és politika összefonódása a bécsi egyetemen elhangzott Szent László-napi beszédekben, valamint Apor Péter *Metamorphosis*ának újszerű bemutatása olvasható a kötetben.

A tanulmányok szerzői között magiszteri hallgató, doktorandusz és doktori disszertáció védése után álló ifjú kutató egyaránt megtalálható.

Középkori és kora újkori szentek

Misztikus szentség a késő középkori magyar nyelvű kódexirodalomban*

A margitszigeti domonkos apácák számára 1529 és 1531 között másolt *Érsekújvári Kódex* több, a helyes szerzetesi életre vonatkozó tanítást tartalmaz. Ezek közül az egyik legfontosabb, a középkorban Clairvaux-i Szent Bernát neve alatt terjedő *Liber de modo bene vivendi a Zenteknek peldayrol* szóló fejezete a következőképpen inti a nővéreket: „mywelkedetteghben Es mynden thetementeghben Es mynden nyayassagos dolgotogghban kowessestek ez zenteketh Myndenkoron zemetek eloth legyenek az zenteknek pelday Es az zenteknek peldayth kewansagal gondollyatok kowethnye.”¹ A szentek példájának megismertetéséből maga a kódex is jelentős részt vállal. Második szerkezeti egysége főként a szentek életéről szóló szövegeket tartalmaz,² köztük a késő antik Alexandriai Szent Katalin ismert verses legendáját, amelyben szerepel a mártír és Krisztus misztikus eljegyzésének nevezetes, a 13–14. századi eredetű jelenete is,³ valamint a Krisztussal szintén jegyességre lépő, valamint szívet cserélő stigmatizált Sienai Szent Katalin legendáját is. Vajon mennyire tekinthették a kódex összeállítói, valamint az apácák lelki vezetői az ilyen misztikus élményeket követendő példának védenecik

* A tanulmány e kibővített változata az MTA posztoktori ösztöndíjának támogatásával az MTA–OSzK Res Libraria Hungariae Kutatócsoportban készült.

¹ *Érsekújvári Kódex: 1529–1531*, kiad. HAADER Lea, bev. MADAS Edit, H. L., Bp., A MTA Nyelvtudományi Intézete – MTAK – Tinta, 2012 (Régi Magyar Kódexek, 32), 222.

² A kódex szerkezetéről l. MADAS Edit a kiadás bevezető tanulmányát (*Érsekújvári Kódex*, i. m., 20), illetve Uő, *Az Érsekújvári Kódex mint a menekülő apácák hordozható könyvtára és két új forrásazonosítás (Műhelytanulmány)* = *Szöveg – emlék – kép*, szerk. BOKA László, P. VÁSÁRHELYI Judit, Bp., Bibliotheca Nationalis Hungariae, Gondolat, 2011, 93–95.

³ *Érsekújvári Kódex*, i. m., 467¹⁴–468¹⁴. – A magyar Katalin-legendákról l. KATONA Lajos, *Alexandriai Szt. Katalin legendája középkori irodalmunkban*, Értekezések a Nyelv és Széptudományok Köréből, 18(1903), 5. sz., 257–352. A szent európai és magyarországi kultuszáról l. Christine WALSH, *The Cult of St Katherine of Alexandria in Early Medieval Europe*, Aldershot, Ashgate, 2007; Katherine J. LEWIS, *The Cult of St Katherine of Alexandria in Late Medieval England*, Woodbridge, Boydell Press, 2000; *St. Katherine of Alexandria: Texts and Contexts in Western Medieval Europe*, eds. Jacqueline JENKINS and Katherine J. LEWIS, Brepols, Turnhout, 2003 (Medieval Women: Texts and Contexts, 8); UHRIN Dorottya, *Alexandriai Szent Katalin kultusza a középkori Magyarországon* [diplomamunka], Bp., ELTE, 2014.

számára? Egyáltalán mennyire jelenik meg a misztikus szent imitálendő példaképként a 15. század utolsó és a 16. század első évtizedeiben kolostori környezetben létrejött magyar nyelvű kódexirodalomban?

A misztikus jelenségek, a misztikus út és unió említése fel-felbukkan a magyar kódexirodalom elmélkedési anyagnak szánt szövegeiben és reguláiban, még ha ezek a művek túlságosan nem is bátorítják olvasóikat a hasonló tapasztalatok megszerzésére.⁴ Egy másik jelentős szövegcsoporthoz szintén foglalkozik a misztikával, tartalmaz leírásokat az ehhez tartozó jelenségekről. Ez a korpusz a gazdag, szentekről készült, magyar nyelvű prédikáció-, példa- és legendairadalom. Ezek a művek több olyan szent életútjáról és tapasztalatairól beszámolnak, akik részesültek misztikus tapasztalatokban. Érdekes tehát megvizsgálni, hogyan ábrázolják e hagiográfiai szövegek az Istennel való egyesülést, illetve az ennek következtében fellépő különleges jelenségeket (úgynevezett misztikus mellékjelenségeket).

A misztikus vallási tapasztalat végigkíséri a kereszténység történetét. Ilyen értelemben misztikusok voltak/lehettek bármelyik korszak szentjei között. Kurt Ruh misztikatörténete például külön fejezetet szentel Szent Ágostonnak⁵ és Nagy Szent Gergelynek.⁶ Otrókcsi Nagy Gábor szerint a késő középkori magyar kódexekben csak két szent legendája mondható misztikusnak, Szent Ferencé és Sienai Szent Kataliné.⁷ Otrókcsi itt nyilvánvalóan nem a misztikus jelenségekről, közvetlen istentapasztalatról csupán szót ejtő legendákra gondol, hanem azokra, amelyek hőseit úgynevezett „misztikus szent”-ként ábrázolják.

⁴ A misztika megjelenését a kódexirodalom elmélkedő és regulaszövegeiben más tanulmányaimban részletesebben tárgyaltam: KORONDI Ágnes, *A Szent Bernát-i lelkiesség a késő középkori magyar nyelvű kolostori kódexirodalom elmélkedéseinek tükrében = A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. GUTMAN Barnabás, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Új- és Legújabbkori Történeti Tanszék, 2009 (Művelődéstörténeti Műhely: Rendtörténeti Konferenciák, 5), 49–67, Uő, *Bonaventura-fordítások a késő középkori magyar nyelvű kolostori kódexirodalomban (kegyességi és szövegmodellek) = A fordítás kultúrája – szövegek és gyakorlatok, II*, szerk. Gábor Csilla, KORONDI Ágnes, Kolozsvár, Verbum-Láthatatlan Kollégium, 2010, 111–182; Uő, *Imitatio, compassio, conformatio – kegyességi modellek a késő középkori magyar nyelvű passiószövegekben = Nyelv, lelkiesség és regionalitás a középkor és kora újkorban*, szerk. GÁBOR Csilla et al., Kolozsvár, Egyetemi Műhely–Bolyai Társaság, 2013 (A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Kiadványai), 117–127.

⁵ Kurt RUH, *A nyugati misztika története I: A patrisztikus alapok és a 12. század szerzetesi teológiája*, Bp., Akadémiai, 2006, 94–131.

⁶ Uo., 162–186.

⁷ OTROKCSI NAGY Gábor, *A misztika kódexirodalmunkban*, Debrecen, 1937, 31.

E hagiográfiai típust a késő középkori szentkultusz elismert kutatója, André Vauchez jellemezte legalaposabban nagyhatású monográfiájában.⁸ A kategória képviselői elsősorban többséggel nők voltak, akik a kor problémákkal küzdő egyháza által nyújtott közvetítést kikapcsolva személyes kapcsolatba léptek Istennel, s különleges kegyelmének köszönhetően profetikus látomásokban, revelációkban részesültek.⁹ A 13. századtól kezdődően a női spiritualitás egyre inkább a misztika irányába fejlődött. Vauchez szerint a középkor végén a női szentségi ideál a misztikus szent; a ferencesek ezt propagálták a lelki vezetésük alá tartozó nők körében.¹⁰ E szentségi modell képviselői előbb Németországban (helftai misztikusok) és Németalföldön (Marie d'Oignies, Hadewijch), majd a mediterrán térségben, Provence-ban (Douceline) és Itáliában (Cortonai Margit, Folignói Angéla, Montefalcói Klára stb.) jelentek meg.¹¹ Az első szentté avatási perekre csak a 14. században (például Montefalcói Klára, Szent Brigitta) került sor, míg más szentjelöltekére (például Sienai Szent Katalin) a 15. században.¹² Az egyház eleinte nem mutatkozott túlságosan receptívnek a vizionárius-profetikus misztikusok iránt, azonban a nagy egyházszakadás teremtette intézményi krízis időleges lehetőséget teremtett e szenttípus érvényesülésére.¹³ A típust képviselő nők kezdetben nagyrészt laikusok voltak, ugyanis az Istennel való egyesülést magányosan kereső vallásos élet nehezen alkalmazkodott a közösségi élethez,¹⁴ fokozatosan azonban a mozgalom egyházi, főként koldulórendi ellenőrzés alá került.¹⁵

Spirituális és irodalmi jelentősége ellenére a misztikus szentek kultusza korántsem terjedt széles körben, egy szűk egyházi és politikai elitet célzott

⁸ André VAUCHEZ, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Âge: D'après les procès de canonisation et les documents hagiographiques*, Rome, École Française de Rome, Palais Farnèse, 1988, 435–448, 472–478. Ugyanerről l. még Uő, *La sainteté mystique en Occident au temps des papes d'Avignon et du grand schisme* = A. V., *Les laïcs au Moyen Âge: Pratiques et expériences religieuses*, Paris, Cerf, 1987, 251–257.

⁹ A 13. századi női szentekről l. még Michael GOODICH, *Vita perfecta: The Ideal of Sainthood in the Thirteenth Century*, Stuttgart, Anton Hiersemann, 1982 (Monographien zur Geschichte des Mittelalters, 25), 173–185.

¹⁰ VAUCHEZ, *La sainteté féminine dans le mouvement franciscain* = A. V., *Les laïcs au Moyen Âge*, i. m., 189–210, 202.

¹¹ Uő, *La sainteté en Occident...*, i. m., 437–438.

¹² Uő., 472–473.

¹³ Uő, *L'église face au mysticisme et au prophétisme aux derniers siècles du Moyen Âge* = A. V., *Les laïcs au Moyen Âge*, i. m., 265–275.

¹⁴ Uő, *La sainteté mystique en Occident...*, i. m., 251–252.

¹⁵ Vauchez ezt a folyamatot találóan úgy nevezi: „monachisation du laïc.” – Uő, *La sainteté en Occident...*, i. m., 447.

„...sok punctumocskáknak öszveköttöt lánca avagy kötele”

meg.¹⁶ Részben ezzel függhet össze az is, hogy a késő középkori Magyarországon az ilyen jellegű szentek népszerűsége kevésbé mutatható ki. Áttekintve Bálint Sándor *Ünnepi kalendáriumát*¹⁷ szembeszők, hogy milyen kevés érett és késő középkori szent kultusza volt ismert vagy elterjedt a középkori Magyarországon. A magyar származású vagy Magyarországhoz valamilyen formában kapcsolódó középkori szentek (István, Imre, a Zobor-hegyi remeték, András és Benedek, Gellért, László, Erzsébet, Hedvig, Margit) természetesen rendelkeztek helyi kultusszal is. A koldulórendek alapítói, Domonkos és Ferenc, vagy a portugál származású ferences prédikátor, Páduai Szent Antal sem voltak ismeretlenek rendjük munkájának köszönhetően, ám a kifejezetten misztikus szentek tisztelete nemigen jutott el idáig.

A magyar kódexirodalom prédikációiban, legendáiban is hasonló a helyzet. Legtöbb szöveg a kései antikvitás nagy mártírszentjeiről szól.¹⁸ Ennek magyarázata, hogy a kódexek legendaválogatását nagymértékben meghatározta a hivatalos egyházi ünnepek liturgikus rendje. A valószínűleg nyilvános felolvasásra készített terjedelmes legenda- és prédikációgyűjtemények (a *Debreceni Kódex* első nagy egysége, a *Cornides-kódex*, az *Érdy-kódex*, részben az *Érsekújvári Kódex*), de még a magánáhitati célzatú vegyes olvasmányokat tartalmazó kódexek (például *Lobkowicz-kódex*, *Peer-kódex*) legendái, szentekről készült prédikációi is elsősorban az egyetemes egyház által elfogadott, naptárban szereplő szentek ünnepeire szolgáltattak olvasnivalót. A regionális kultuszok esetenként befolyásolták a szerkesztők választását. Az *Érdy-kódex*ben például hangsúlyosan vannak jelen a magyar szentek: Szent László,¹⁹ Szent István,²⁰ Szent Gellért,²¹ Szent Imre²² és Szent Erzsébet.²³ Más közép-európai

¹⁶ „Loin d'être populaire, la sainteté mystique de la fin du Moyen Âge est au contraire profondément élitique. Elle se situe sur les sommets et s'y complait. On la voit fleurir au sein de cercles dévots numériquement restreints, ces groupes d'«amis de Dieu» où des clercs et des laïcs épris de perfection venaient chercher les «consolations spirituelles» que leurs communautés paroissiales et conventuelles n'étaient pas en mesure de leur offrir.” – *Uo.*, 477.

¹⁷ BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium: A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*, Bp., Neumann Kht., 2004, I–II, <http://mek.oszk.hu/04600/04656/html/>, <http://mek.oszk.hu/04600/04657/html/> (Letöltve: 2012. 12. 06.).

¹⁸ Figyelemre méltó a Krisztussal misztikus eljegyzésre lépett Alexandriai Szent Katalin alakja, akinek magyarországi népszerűségét több magyar nyelvű legenda – köztük az *Érsekújvári Kódex* nevezetes verses legendája – is mutatja. Michael Goodich rámutatott, hogy kultusza a 11. század után reneszánszát élte az új női szentségideál megtestesítőinek köszönhetően, akik életét és apostoli működését példaértékűnek tekintették. – L. GOODICH, *i. m.*, 178–179.

¹⁹ *Érdy codex*, kiad. VOLF György, Bp., MTA, 1876, I–II (Nyelvemléktár, 4–5), 387–404.

²⁰ *Uo.*, 494–500.

szentek legendái, akiknek kultusza a földrajzi közelség következtében Magyarországon is meghonosodott, szintén előfordulnak. A Karthauzi Névtelen gyűjteménye Szent Szaniszló mártír legendáját hozza,²⁴ míg a *Nádor-kódex* Árpád-házi Szent Erzsébet nagynénjének, a sziléziai Szent Hedvignek történetét tartalmazza.²⁵ Természetesen az egyes szerzetesrendek preferenciái is befolyásolták a szövegválogatást, ezzel magyarázható a több Ferenc-legenda, vagy a Nyulak szigeti dominikának számára készített Domonkos-és Margit-legenda. Az egyetemes egyház legjelentősebb szentjeinek legendáit összegyűjtő népszerű latin forrásmunkák (*Legenda aurea*, *Catalogus sanctorum*) tartalma sem mellékes.²⁶

Így tehát kevés „modern” szentről szóló legenda olvasható a magyar kódexekben. Az *Érdy-kódex* fiatalabb szentjei közé tartozik Pádúai Szent Antal,²⁷ Canterbury-i Szent Tamás,²⁸ Szent Domonkos,²⁹ Szent Klára,³⁰ Szent

²¹ *Uo.*, 543–545.

²² *Uo.*, 613–617.

²³ *Uo.*, 639–646.

²⁴ *Uo.*, 259–300. A legendáról és Szent Szaniszló magyarországi tiszteletéről l. TÓTH Miklós István, *Szent Szaniszló magyarországi tisztelete és az Érdy-kódex Szent Szaniszló-legendája = Plaustrum seculi I: Tanulmányok régi prédikációirodalmunkról*, Az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén 2003 áprilisában rendezett konferencia szerkesztett anyaga, szerk. BÁRCZI Ildikó, http://sermones.elte.hu/?az=319tan_plaus_tothmiklos (Letöltve: 2012. 11. 17.).

²⁵ *Nádor-kódex: 1508*, kiad. PUSZTAI István, bev. PUSZTAI István, MADAS Edit, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1994 (Régi Magyar Kódexek, 16), 525–544. – Hedvig ugyanazt a szentségmodellt képviseli, mint Szent Margit: a szegénység szeretete, könyörületesség, adakozás, imádságok, könnyek, Oltáriszentség tisztelete, aszkézis, szent böjtölés, önmegtartóztatás, önostorozás a jellemző elemek.

²⁶ E forrásművek a kódexirodalomra tett hatását l.: HORVÁTH Cyrill, *Középkori legendáink és a Legenda Aurea*, Bp., 1911; TIMÁR Kálmán, *Kódexeink legendái és a Catalogus Sanctorum*, ItK, 1925/3–4, 241–248; VARGHA Damján, *Codexeink legendái és a Catalogus Sanctorum*, Bp., 1923; MADAS Edit, *A Legenda aurea a középkori Magyarországon: (Kódexek és ősnymotatványok, kiegészítések, a Legenda aurea mint forrás)*, MKsz, 1992, 98.

²⁷ *Érdy codex*, i. m., 319–324. – A beszéd forrása Robertus Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* című prédikációgyűjteményének 69. beszéde. Erről l.: RADÓ Cecília, Roberto Caracciolo prédikációs működésének magyarországi vonatkozásai = *Plaustrum seculi VI.: Az ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén 2008. április 19-én rendezett konferencia szerkesztett anyaga*, http://sermones.elte.hu/page/369_tan_plaus_rcili.pdf (Letöltve: 2012. 11. 17.)

²⁸ *Érdy codex*, i. m., 180–185.

²⁹ *Uo.*, 448–452.

³⁰ *Uo.*, 469–473. – Itt a Névtelen utal is arra, hogy új szentről lévén szó, a róla szóló „szakirodalom” még kevés: „Myert hogy nem reeghon valo, sok helyen nem leelettetyk az reeghy zentoknak ceelyt kozot bel yrwan.” – *Uo.*, 473.

„...sok punctumocskáknak öszveköttött lánca avagy kötele”

Bernát,³¹ Szent Ferenc,³² a karthauzi szentek, Brunó³³ és Hugó,³⁴ valamint a már említett magyar szentek. Úgynevezett misztikus szent ugyan nincs közöttük, de misztikus tapasztalatokkal rendelkező több is előfordul. Azonban a róluk szóló legendák, prédikációk ezekre a jelenségekre kevés figyelmet fordítanak.

A nagy misztikus *auctor*, Clairvaux-i Bernát legendája említ egy halál előtti látomást, misztikus elragadtatást („Torteeneek egy ydoben hogy zent Bernald megh korwla es mykoron halalra kozelghetne lelke zerent el reew-teteek es vyteteek az hatalmas wr istennek yteelew zeky eleyben, hol ott yelen vala pokolbely Sathan ees”³⁵), s a szöveg a szent költői stílusú munkáira, valamint az ehhez vezető elmélkedéseire is utal:

Az nagy bolcchesseeges twdomant kedeegeh hol leelte leegyen ennen maga tano byzonsagot teezen rola hogy ewneky egy mestere sem vot de mynd az erdn harazton es faak kozot yarwan elmeelkodween es gondolkodwan wr istentewl adot myndden ygassagnak ysmerety es ertelmetessege, kyt kethseghnel kyl hyhetwnk ha meg gondollyok ew meelsseeges yrasanak chodalatus eedesseegeet.³⁶

Erzsébet legendája sokkal bőbeszédűbben vall a magyar királylány misztikus tapasztalatairól:

Mykoron azert el veegezte volna zent ymachagaat zozat yewe menybol hozyaa mondwan: Megh halgattatot az te ymachagod em zerelmes yegosom azth halwan nagy lelky erimmel teleek bel ew zywe lelke, es nagy eedes kenyhwllatassal halaat ada raytta az ew zerelmes Iesus wrnak. Es wgy leen hogy az naptwl foghwa, sok meennyey yelenetok, eedessegok ewrwondettessegek: zozatok es feleletok yewttenek hozyaa, kyket sok volna mynd elowe zamlalny: mykeppen ennen magawal wr iesussal es az zent angyalokkal zolt bezeellot, es myndden kenyergee-seere es keereelmeesere megh feleltekw ewneky kynek vygaztalo zynok

³¹ *Uo.*, 500–504.

³² *Uo.*, 567–572. Forrása Robertus Caracciolus Ferenc-prédikációja. L.: RAPAVI Dóra, *A Karthauzi Névtelen forráshasználatának sajátosságai – a Robertus Caracciolus Szent Ferenc-napi beszédével való összevetés tanulságai = Plaustrum seculi V.: Az ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén 2007. április 21-én rendezett konferencia szerkesztett anyaga*, szerk. BÁRCZI Ildikó, http://sermones.elte.hu/?az=355tan_plaus_rdora (Letöltve: 2012. 11. 17.).

³³ *Érdy codex, i. m.*, 572–582.

³⁴ *Uo.*, 635–639.

³⁵ *Uo.*, 502.

³⁶ *Uo.*

latasaabol es edos bezedok hallasabol olyanna leett vala ymaran ez zent azzonyallat mynt ha yngen ez feldon nem volna.³⁷

Az intenzív imaélet, kegyesség és aszkézis jutalmaként a hercegnő látomásokban részesült, isteni üzeneteket kapott, s a mennyieiek társasága szinte mindennapossá vált számára. Az a tény, hogy ezt a kegyelmi állapotot szinte állandó jelleggel megőrizhette, egyrészt kiválasztottságát mutatja, másrészt viszont azt, mennyire előrehaladt a misztikus úton.

A *Debreceni Kódex* legendáriuma az *Érdy-kódex*hez hasonló képet mutat. Canterbury-i Szent Tamás³⁸ mellett Aquinói Tamás alakja is feltűnik, s bár ő elsősorban mint a nagy skolasztikus teológustekintély fordul elő a kódexekben, a *Catalogus sanctorum*ból fordított legendájában³⁹ kétszer is szerepel imádság közbeni levitáció: „oli igen nagon foglalialia magat az isteni vreskodesogben is · hogi giakorta / a titkon ualo ImaL agban a foldrol · nagi magassan az eegben fel emelkedik vala”,⁴⁰

mikoron az o bodog eletenek vege / el kozelgetne / es Napoliba volna / segi Eyel nagi aitatozon imatkozneiek |egi frater lata / tahat ket sengnıre a foltol fel emelkedek svronk Iesus fezwltwıneik kepeh / meg zolala neki es monda · Tamas en rolam sok iokat irtal / smit varz en tolem erottok |felele zent Tamas monduan / nem simmit vram · hanem L ak tennon magadat.⁴¹

A levitáció a misztikus *viták* egyik legkedveltebb eleme. A második idézetben a felemelkedés még a megszólaló feszület motívumával egészül ki, ami a misztikus szentek passziócentrikus lelkiségét húzza alá. A legenda elragadtatásokról és látomásokról is beszámol. Buzgó imádsága jutalmaként Szent Péter és Pál jelent meg Tamásnak, hogy a Szentírás kétséges helyeit megmagyarázzák neki:

nem embori elmenek tanusagaua / kereste uala / annera mınt istentol nier-te uala / az o tudomanıat ImaL agaua |Ameh ennek bizonsagara mikoron egı eyel · edos ímaL agba volna foglalatos / neki ielonek zent petor / zent pal / sah zent Irasoknak ertelmeben / a meliekrol ketolkodik uala / tel-iesseguel meg tanıtak otet azokra / oli igen el rıttetik uala niha az ImaL ag-

³⁷ *Uo.*, 644.

³⁸ *Debreceni Kódex: 1519*, bev. MADAS Edit, REMÉNYI Andrea, Bp., Argumentum, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1997 (Régi Magyar Kódexek, 21), 79–85.

³⁹ *Uo.*, 203–208. – A forrásról l. KIRÁLY György, *A Margit-legenda és rokonai* [Függelék: *A Debreczeni codex legendáinak forrásai*], ItK, 1915/1, 19; VARGHA, *Codexeink legendái és a Catalogus...*, i. m., 17.

⁴⁰ *Debreceni Kódex*, i. m., 206.

⁴¹ *Uo.*, 207.

ba / es a nagí tanulasba hogí ugí teczik uala · mint ha meg holt volna |
niha eyel giertiat giut vala kezeben / sah konu eleiben wluen / mind el
eeguen / az Irsnak edossegeben el merüluen / ingien sem erzi uala⁴²

A teológus misztikusként ábrázolása meghökkentőnek tűnhet, azonban André Vauchez egyik megállapítása bizonyos fokig magyarázatul szolgálhat erre. A francia hagiográfus korábban hivatkozott monográfiájában rámutatott, hogy többé-kevésbé a misztikus szentség előretörésének időszakában az intellektuális tevékenységekkel szemben kritikus, a keresztényi tökéletességet hangsúlyozó spiritualitás bontakozott ki. Egyes itáliai misztikus nők (például Montefalcói Klára) szembe is helyezték Isten misztikus tapasztalaton keresztüli megismerését az intellektuális megismeréssel.⁴³ Ennek fényében a túlzott intellektualitással megvádolható Tamás tanításai, amelyek egyébként az emberi elme tévedéseiből is fakadhattak volna, azáltal váltak megbízhatóakká, hogy a teológus a megismerés közvetlen, felsőbbrendű formájában is részesült.

Szent Ferenc, a misztikus?

A kódexirodalomban misztikáról a legtöbb szó talán Szent Ferenc életével kapcsolatban esik. Alakját több legenda, prédikáció és példa örökíti meg. Róla szól a legkorábbi (1440 körül készült) máig fennmaradt magyar könyv, a *Jókai-kódex*,⁴⁴ amely több latin forrás felhasználásával készült (*Actus beati Francisci et sociorum ejus*, *Speculum perfectionis seu S. Francisci Assisiensis Legenda antiquissima*, auctore fratre Leone, *Speculum vitae beati Francisci et sociorum eius*, *Vita beati Francisci auctore s. Bonaventura*, Bartholomeus de Pisis, *Liber conformitatum*).⁴⁵ Lévéen hogy e kódex évtizedekkel korábbi a magyar nyelvű kolostori irodalom sok tekintetben egységes korpusznak tekinthető anyagánál, itt inkább a későbbi – ezzel a kézirattal részben párhuzamos – legendákat és példákat vizsgálom.

A domonkos apácák számára, valószínűleg a Nyulak szigetén közösségi olvasmányul másolt *Virginia-kódex* javát kitevő szöveg szintén Ferenc éle-

⁴² Uo.

⁴³ VAUCHEZ, *La sainteté en Occident...*, i. m., 472–473.

⁴⁴ *Jókai-kódex: XIV–XV. század*, kiad., bev., jegyz. P. BALÁZS János, Bp., Akadémiai, 1981 (Codices Hungarici, 8).

⁴⁵ Ezekről lásd az imént idézett kiadás bevezető tanulmányát: 11–13. A kódex kutatástörténetéről, forrásairól, tartalmi-szerkezeti egységeiről jó összefoglalót ad: Irina NIKOLAEVA, *The Jókai Codex as a Hagiographical Source: The Question of Its Origin*, *Annual of Medieval Studies at CEU*, vol. 1, 1993–1994, 135–144.

tével foglalkozik.⁴⁶ Forrásai között megtaláljuk a szent életéről szóló legfontosabb, a *Jókai-kódex* forrásául is szolgáló legendákat, példagyűjteményeket, így a kompiláció műfajilag többreüt. Az összeállítás többször megemlíti Ferenc kontemplatív hajlamát,⁴⁷ meditációit, imádságait. Például Ferenc kimegy „az kyetlen puztala. hofi ot az isteni gondolatokba es ymatsagokba edesben mulathatna.”⁴⁸ E gyakorlatok nyomán „giakorta vala el reytesbe. annera hofi mind eczaka es mynd estyg egi zot sem zolhat vala.”⁴⁹

Az elragadtatás pillanatait többször úgynevezett misztikus mellékjelenségek kísérik. Ferenc néha karnyújtásnyira, néha az erdő fái fölé, néha alig látható magasságba emelkedik.⁵⁰ Máskor Leo fráter az égből leereszkedő lángot lát a feje fölött ima közben, s hallja az abból jövő szózatot és Ferenc választát, de nem érti. Kérésére Ferenc megmagyarázza, hofi Isten szólt hozzá.⁵¹

azokba kyet latal es hallotal valanak ennekem ket vilagosságok meg nituan. Egyik vala az en teremtemnek meg esmeretyrwl. másik az emagammnak meg esmeretemrwl. Mykor azt mondom vala. Myczoda vagy te en istennem. es mi vagiok en. Akor valek neminemw isteny gondolatnak vilagosságaba. kybe latom vala az isteny iozagnak veghetetlen melseget. Es anak okaert mondom vala ezeket. My vagy vram felseges bwlczeseg. es felseges io. felseges kegielmesegh. hofi engemet meg latogacz. ki vagiok vtalatos fereg. Az lang kit latal. az vr isten vala. ky nekem azon abrazba ielenek. mikepen moisesnek. es w zoluala en velem. Es egiebek kwzwt kiket isten en velem zola. ielesb ez vala. mert kere engemet hofi en wneki három áldozatokat tennek.⁵²

A három áldozati aranypénz, amit ezek után a kebelében talál, az engedelmesség, a szegénység és a tisztaság. A misztikus látomás ilyenformán a fő szerzetesi erények fontosságára tanít. A legjelentősebb misztikus mellékjelenség, amely Ferenc Krisztussal való azonosulásának magas fokát mutatja, a stigmák elnyerése. Azonban a *Virginia-kódex* kompilációja ennek nem

⁴⁶ *Virginia-kódex: XVI. század eleje*, kiad., bev., jegyz. KOVÁCS Zsuzsa, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1990 (Régi Magyar Kódexek, 11), 13–112.

⁴⁷ Bert Roest rámutatott, hofi Ferenc számára fontos volt a kontemplatív élet, az imádság és a meditáció, s kezdetben inkább kontemplatív rendként képzelte el a körje formálódó közösséget. – Bert ROEST, *The Discipline of the Heart: Pedagogies of Prayer in Medieval Franciscan Works of Religious Instruction = Franciscans at Prayer*, ed. Timothy J. JOHNSON, Leiden, Brill Academic, 2007 (The Medieval Franciscans, 4), 413–417.

⁴⁸ *Virginia-kódex*, i. m., 45.

⁴⁹ *Uo.*, 40.

⁵⁰ *Uo.*, 40–41.

⁵¹ *Uo.*, 41–45.

⁵² *Uo.*, 43–44.

tulajdonít a többi történetecske között központi jelentőséget. A stigmatizációt a Ferenc és Krisztus hasonlóságának tárgyalásakor meséli el.⁵³

Akárcsak a *Jókai-kódex*ben, itt is számos epizód Ferenc társairól szól, akik szintén részesültek esetenként látomásokban, misztikus elragadtatásban. Frater Rufinust például kísértései idején Krisztus vigasztalja meg: „es mikoron nagi edesesegele es nagi kwny hullatasal imatkozneek. Ime az aldot cristus. ki az zomoru ziuet zokot. es akeserues lelket meg edesiteni. meki ielenek. es mindenestwlfogua az w lelketh. isteni edessegeben el merite.”⁵⁴ Bernald úr megtérése után „erdemle oly nag malasztot. hofi giakorta istenhez rwitetik vala.”⁵⁵ Frater Pacificus a feszület előtt imádkozva „fel ragatatek menibe testbe lelekben.”⁵⁶ A látomás során Lucifer mennyei székét látja, amit az kevélysége miatt veszített el, s amit Ferenc foglal majd el nagy alázatossága miatt. Frater Masseosnak szintén az alázatosságát hangsúlyozza a szöveg megállapítva, hogy „biry vala az istenben valo edeskw dw gondolatokates Es mind ezeknel ki nagiob. wbenne vala nag melseges alazatosag.”⁵⁷ Az alázatosság eszerint előbbre való, mint a misztikus meditáció. Fráter Egyed tanításában az engedelmisséget helyezi a látások fölé: „Mert latatyk ennekem. hofiha valakinek olyan nagi malazta volna. hofi angialokal zolna. Es ha feiedelmetw huiattatnek kinek istenert engedelmesseget fogadot. El kellene az angialokal valo zolast hadni. Es inkab feiedelemnek engedni.”⁵⁸

E példából jól látható, az összeállítás fölébe helyezi a hagyományos szerzetesi erényeket a misztikus tapasztalatoknak. A Ferenc és társai életéből kiemelt történetek a szerzetesi életre nevelnek, akárcsak a kódex következő szövege, a Jeromosnak tulajdonított regula. Ilyenformán kitűnő olvasmányul szolgálhattak az obszervancia jegyében élő domonkos apácaközösség számára.

A *Simor-kódex*⁵⁹ szövege a *Speculum perfectionis*, a *Speculum vitae beati Francisci et sociorum eius* és az *Actus beati Francisci et sociorum eius* egyes részleteit tartalmazza (három Ferencnek tulajdonított példázatot az alázatosságról, egy történetet a szentről és két történettöredéket), s meg-egyezik a *Virginia-kódex* 64/7–72/1-ig terjedő részével. A 8. oldal 11. sorától a *Jókai-kódex* kompilációjával is párhuzamos. A történetek mind az alá-

⁵³ *Uo.*, 33–35.

⁵⁴ *Uo.*, 23.

⁵⁵ *Uo.*, 86.

⁵⁶ *Uo.*, 63.

⁵⁷ *Uo.*, 76.

⁵⁸ *Uo.*, 93.

⁵⁹ *Simor-kódex: XVI. század eleje*, bev., jegyz. VEKERDY Lilla, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1988 (Régi Magyar Kódexek, 6).

zatosság szerzetesi erényét példázzák. Misztikus jelenségekről alig esik bennük szó. Csak a két történetben is szereplő Rufinus testvér misztikus elragadtatásait említi röviden a két utolsó epizód bevezetője. Az alsóruhában prédikáló tanítvány és mester történetében az Istenben való elmerülés a *vita activa*, a prédikálás kárára váló tényezőként szerepel: „Rufinus [...] az isteni gondolatba zontelen való edoskodeseiert ol’ igon el merúlt vala istembe, hog’ ol’ mel’ kiuil való erzekonkosseg, es ez velaghoz való igekezot igon keues vala v benne, es predicallasra, es zolasra malaztya es batorsaga nem vala.”⁶⁰ A kódex utolsó lapján megszakadó történet szintén azzal indul, hogy Rufinus „myndoncoron istenhoz ig’ekozot, es o benne edoskodot,” s ha valaki megszólította, „lattatic vala, hog’ a mas velagrol terne meg.”⁶¹

Az *Érdy-kódex* Ferenc-prédikációja a szentnek a legendákban is megjelenő erényeit és az *alter Christus* gondolatát hangsúlyozza. Közvetlen forrása nagy valószínűséggel Robertus Caracciolus *Sermones de laudibus sanctorum* című prédikációgyűjteményének 5., Szent Ferenc ünnepére írott beszéde.⁶² A magyar szöveget a forrással összevető Rapavi Dóra szerint a Karthauzi Névtelen beszédében Szent Ferenc stigmatizációja nem kap jelentős szerepet, a prédikáció csupán említi azt. Ezt részben a prédikátor rendi hovatarozása magyarázhatja.⁶³ A *sermo* szerkezete három tanúságra épül. Az első azt tárgyalja, hogy Szent Ferenc az utolsó időben jelent meg a keresztény hit és egyház megtartására, a világ megújítására; Krisztus munkája képeződik le benne. Ez a rész hangsúlyozza Krisztus követésének fontosságát, s rámutat arra, hogy Ferenc feladatának bizonyosságai a stigmák. A második tanúság a szentben levő „lelki jószágok”-ról (irgalmasság, szegénység, „élet keménysége”, alázatosság, türelem) szól. Ferenc ezekkel érdemelte ki az üdvösséget, s ezekben követni kell őt. A beszéd harmadik pontja ismerteti, hogy milyen méltóságokkal magasztalta fel az Isten Ferencet. Ezek: megvilágosodott elme az írások értésére, a jövődő dolgok ismerete, az állatok is engedelmeskednek neki, az elemeknek is parancsol, elszakadása a világtól, lelkének Istennel való egyesülése,⁶⁴ halálig tartó malaszt, szen-

⁶⁰ *Uo.*, 8–9.

⁶¹ *Uo.*, 14.

⁶² RAPAVI., 28. jegyzetben *i. m.*

⁶³ *Uo.*

⁶⁴ Itt ismét említi a stigmákat: „Towabbaa vala ew benne ez vylagtlw való tekeelletes el valasnak es el zakadasnak malazttya, erzeekensynek okossaga alaa való haytaasa, leelkeenek istenhez való eegyenewlese. Az meennyey dychoseeges celethnek ezen halandosagban való meg kostolasa. Cristus Iesus zeplöten celethn való hasonlatu közelgheteese, kyröl zent Ianos ewangelista wgy mond: atyamffay ty ees wgy yaryatok mynt ew yaara. Zent paal meg

tül befejezett élet. E prédikáció szintén a rendalapító a szerzetesi életben követhető erőnyeit hangsúlyozza.

A legendákon és prédikációkon kívül a kódexirodalom példái is emlétenek misztikus jelenségeket, tapasztalatokat Ferenc életéből. A *Lobkowicz-kódex* több rövid szöveget is tartalmaz a szentről. A Santa Maria de Angelis búcsújáról szóló, a *Speculum Vitae B. Francisciből* fordított⁶⁵ „írás”-ban⁶⁶ a búcsút eredményező látomás mellett, amely során Ferenc „vgian fekzýk vala afölden mint el · |reýtetet.”⁶⁷ a stigmákról is szó esik.⁶⁸ Az *Actus S. Francisci et Sociorum ejusból* és a *Speculum Vitaeből* származó, két, Ferencről és Kláráról szóló példa is érdemes a figyelmünkre.⁶⁹ Az egyik⁷⁰ a két szent közös elragadtatását meséli el egy közös ebéd során:

|abodog zent |ferench az első talý etekert olí igen nagí edessen kezde
zólnia istenröl hogí mind el feledék eteleket / |ennek vtanna egí nagí
finiesseg le zalla meníorzagból / |es mind be foga akalastrmot meeg
amellete valo erdőtís / |de mikoron ezt lattak volna az emberek |azt
hýzik vala hogí mind el egne akalastrm mind az erdöuel egetembe / |es
mikoron oda futtak volna |be mínének / |latak tahat semý dolga nínchen
/ |de igen nagí finiesseg vötte korníolí / |es mikoron meg letek volna ta-
hat míd egöt ebílnék |es mind níáýan fel emeltek zemeket es kezeket
ameníorzagra / |es el reýtettek / |olýan vala nekýk orchaýok mint angel-
nak zine / |es mikoron sokaig chodaltak volna varýak vala hogí atestbe
terne az ölelkec |de mondanak nime|léek azok közýl |bizoniába |hogý ez

wgy mond. Atyamffay ötüzyetök ffeel Cristus Iesusnak fegywereeben, de mychoda legyen
wrwnk Iesusnak wta yarasa es fegywere. O ayaytos kereztyen ember ha azt kerdöd ha azt
akarod meg twdny. Tekeench meg az aldót Cristus Iesusnak fezewletyt ottan meg twdod
azonnal megysmeröd. Ha towabba azt kerdöd mykeppen keel követhny. Tekeench meg
bodog zent ferencz atyanknak kepeet ffeel vett sebeyt, ottan meg twdod azonnal meg
ysmerod ha ky azt mongya hogy nem myndennek aggyaak az nagy malasztot. En azt
mondom, hogy vala meel emberen az aldót yegy nem leyend az sem kerezttyn sem
ldwesseeghnek helyeen nynchen, erched awagy test zerent awagy leelek zerent.” – *Érdy
codex, i. m.*, 571.

⁶⁵ KATONA Lajos, *Újabb adalékok codexeink forrásaihoz*, ItK, 1906/1, 200–201.

⁶⁶ *Lobkowicz-kódex: 1514*, kiad., bev., jegyz. REMÉNYI Andrea, Bp., Argumentum, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1999 (Régi Magyar Kódexek, 22), 4–30.

⁶⁷ *Uo.*, 12.

⁶⁸ „Az el valhatatlan díchesseges zent haromsagnak · |atíának / |es ffiúnak / |es zent leleknek / |es az edes zýz |maríának / |es minden zenteknek tíztessegekre / |es az öth meel sebeknek melíeket / |amí nemes vronk |xpūs ihūs emberi nemzetnek ýdvessegert felveen akerezttfan / |melíekrw mikoron A |Bodog zent |fferench elmelkedneýk nagý edessegeessen megh íegeztek az ö zent testeben Azokhoz hasonlatos sebekel.” – *Uo.*, 4.

⁶⁹ A forrásazonosításról l. KATONA, *Újabb adalékok ...*, i. m., 201.

⁷⁰ *Lobkowicz-kódex, i. m.*, 175–181.

volt az ísteni tíws / |de nem eniezti meg akýkre zaal |de chak meg vílagosýtia / |Annak okaert |senkí ne banchia ezeket |mert istennek zereťo baratí ezek |el mínenek onnaton |nagí ýo pelda vetelel |es ísteni aýtatos-sagal / |Ennek vtanna meg bocatatek az ȝ lelket |tahat semíre nem kelý atestý |etel |ital |mert meg elígítettek vala alelký etelel.⁷¹

A történet a kódexek reguláinak azt a gyakori intését látszik illusztrálni, hogy étkezés közben a jó szerzetes és apáca ne a testi, hanem a lelki táplálékra, a felolvasott szövegre vagy, annak híján, az „isteni gondolatok”-ra koncentráljon. A másik példa tulajdonképpen egy eucharisztikus csodát mond el. Szent Klára betegség miatt nem tud részt venni a karácsonyi szertartásokon, Krisztus elviszi őt a vecsernyére és mind a három misére, ahol áldozik is.⁷² Később erről így vall apácatársainak:

O en zeretetes leaním / |O en dragalatos hwgaím |halakat adok enís az edes íhűsnek |es en meg valtomnak / |mert en minden zolozman **mínd a veterníen** / |es **mínd a míssen** |es a **bodog zent ferenchnek erdeme míat** |meeg a xpűsnek zent testetís hozam vettem |es **nagíal zebý eneklesseket hallottam** |hogý **nem mínt thý hallottatok** |de meegh **sem tudom** |hogý **ha ez en gíarlo testemben voltam** |avagy **chak lel-kemben** / |es **olý igen nagy edesseget erezek** |hogý **meeg ez nagy kor-sagrolýs** |olý **mínt míndenestwl fogua el feletkeztem volna**.⁷³

Érdekes műfajváltás következett be a *Lázár Zelma-kódex* egyik ilyen kis szövegében.⁷⁴ A stigmatizáció története itt imádsággá alakítva szerepel a következő bevezető rubrika alatt: „It oluastatik igen zep: aítatos imatczagh mikoron volna az aluerna higýen.”⁷⁵ A zárlat malasztot és örök üdvösséget kér a szent közbenjárásával: „az the sebeydnek miatta tegodet keronk anakokaiert tegodet dyczossegos zent ferenc atyank hogy essedozyel mi erot-tonk vriesos cristusnak elotte hogy az te erdemednek miatta adyon mine-konk malasztot es reuididoben az orok: bodogsagot mind orokwl orokee amen.”⁷⁶ A szöveg forrása Temesvári Pelbárt *Pomerium de sanctis*ának LXXIV. I. sermója, ami ugyanezzel az imaformulával zárul.⁷⁷

⁷¹ *Uo.*, 178–179.

⁷² *Uo.*, 181–184.

⁷³ *Uo.*, 183–184.

⁷⁴ *Lázár Zelma-kódex: XVI. század első negyede*, kiad. N. ABAFFY Csilla, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1992 (Régi Magyar Kódexek, 14), 141–150.

⁷⁵ *Uo.*, 141.

⁷⁶ *Uo.*, 150.

⁷⁷ Köszönöm Konrád Eszternek, hogy felhívta a figyelmemet arra, hogy a forrásul szolgáló Pelbárt-szövegben is ima szerepel itt.

„...sok punctumocskáknak öszveköttöt lánca avagy kötele”

A Ferencről és társairól szóló történetekben, tanításokban tehát gyakran megjelenik a misztikus elragadtatás, révület eleme, de inkább toposz szerepét tölti be, vagy csodatörténethez kapcsolódik (úgynevezett misztikus mellékjelenségek, például levitáció). A stigmák elnyerése fontos, de nem központi elem, ehelyett inkább az egyes szerzetesi erények (alázatosság, szegénység, engedelmesség béketűrés stb.), illetve a megfeszített Krisztus iránti különleges tisztelet és az *imitatio Christi* gondolata a hangsúlyosak.

Szent Katalin, a domonkos női misztikus

A női misztikus szentek közül egyedül Sienai Szent Katalin szerepel hangsúlyosan a magyar kódexirodalomban. E stigmatizációjáról nevezetes,⁷⁸ domonkos harmadrendi szentről az *Érdy-kódex*ben olvashatunk prédikációt.⁷⁹ A beszéd forrása Robertus Caracciolus 15. századi ferences prédikátor *Sermones de laudibus sanctorum* című prédikációgyűjteményének 70. *sermója*.⁸⁰ Ennél a szövegnél jóval fontosabb az *Érsekújvári Kódex* Katalin-legendája,⁸¹ amely hősnőjét valódi misztikus szentként ábrázolja. A forrás Szent Antoninus (1389–1459), firenzei érsek *Chronicon partibus distincta ab initio mundi ad MCCCCLX* c. világkrónikája, amely Capuai Rajmundus legendáját rövidítve és viszonylag szabadon kezelve mondja el a szent történetét.⁸² Katalin élete a krónika harmadik könyvének végén (titulus XXIII, cap. XIV.) olvasható a két nagy koldulórend kiemelkedő alakjainak sorában.⁸³

A magyar szöveg (amint Rajmundus legendája is) Katalin lelki fejlődését állítja a középpontba. A leendő szent első elragadtatását hatéves korában élte át. Megjelent neki Krisztus Szent Péter, Szent Pál és Szent János társaságában, s próbálta a kislány szívét maga felé fordítani:

⁷⁸ A stigmatizáció kérdéséről l. Elena LEMENEVA, *The Borders and Borderlines of Sainthood: On the Stigmata of St. Catherine of Siena*, *Annual of Medieval Studies at CEU*, vol. 6, 2000, 193–202.

⁷⁹ *Érdy codex, i. m.*, 271–284.

⁸⁰ Erről l.: SZÉP Eszter Katalin, *Újabb ferences sermo-gyűjtemény a Karthauzi Névtelen könyvespolcán = Plaustrum seculi IV.: Az ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén 2006. április 22-én rendezett konferencia szerkesztett anyaga*, szerk. BÁRCZI Ildikó, http://sermones.elte.hu/?az=344tan_plaus_szepeszter (Letöltve: 2012. 11. 17.).

⁸¹ *Érsekújvári Kódex, i. m.*, 382a–424, 429–430. – A legenda szövegének sorrendjét felborító, a kódex újrakötésekor bekövetkezett lapcserékről l. a bevezető tanulmányt: *Uo.*, 8.

⁸² KATONA Lajos, *Újabb adalékok...*, *i. m.*, 191–199.

⁸³ Antoninus FLORENTINUS, *Historiae, Tertia pars*, Lugdunum, Aegidius et Jacobus Hugueta, 1543, fol. CLXXXv a–CLXXXVIIIr a.

mÿ wdwezÿttenk iesws : crÿstws fordÿgia wala ew kegÿelmes zemeÿt katerÿnara hogÿ ewtet wonnaÿa az ew istensegenek zerelmehez tahat ÿdwezÿttenk mosolÿwlwan kÿterÿezte ew ÿogÿat aldomasth wete katerÿnara zent kereztnek legiewel tahat katerina meg erewsÿttetek malaztban Es el ragattatek ew elmeÿeben wgÿ : hogÿ el feledkezwen ew magaatwl marad wala az wtban⁸⁴

E kezdeti impulzus után a Szentlélek sugallata megismertette a szentek (egiptomi szentek, Domonkos) példájával, s ez felkeltette benne Krisztus szeretetét,⁸⁵ ami intenzív aszkézisre, imádkozásra és elmélkedésre („tÿtkon ew testet nagÿ kemensegwel ostrozia wala ÿmadsagban Es ÿstenÿ gondolatokban zwntelen ÿgiekezig wala”⁸⁶) sarkallta. Krisztus és Mária mesterül Mária Magdolnát, a bûnbánó nk patrónáját jelölték ki számára.⁸⁷ Ekkor támadt fel benne a vágy, hogy szerzetbe lépjen, s kitartásának köszönhetően végül családja beleegyezésével felvételt nyert a domonkosok harmadrendjébe.

Krisztus szeretete fokozódott a lelki úton előrehaladó Katalin iránt. A szöveg a szerelem és udvarlás metaforáival írja le kettejük kapcsolatát: „meegh kewana az erewk kÿralÿ az felseges wr ÿsten katerÿnanak ew zepsegeth Es gerÿedeze ew zerelmebeen.”⁸⁸ A sűrűsödő jelenések során a szent tanításokban is részesült:

tÿthkon walo ÿlenetÿnek mÿatta nemÿkron kedegh nÿlwan ÿelenetÿnek mÿatta zolwan wdwezÿttewnk zenth katerÿna azzonnak mÿkep zokoth ember zolnÿ awagÿ kedegh mÿkepen ember ÿggen yo baratyawal zokot nÿaÿaskodnÿ nemÿkron kedegh kepzes : zerenth walo latasban lattÿa wala Es nemÿkron kedegh wala az latas kewlsew testÿ erzekensegnek.⁸⁹

Az üdvözüléshez szükséges tudást Katalin így egyenesen Krisztustól kapta meg, az egyház közvetítése nélkül. A legenda itt még a jelenések fajtái között is különbséget tesz (titkos/nyilvánvaló, képzeletbeli/testi). Arról is szó esik, hogy Krisztus megtanította választottját: „mÿkepen tehetne walaztasth az ffenessegnek ÿelewnetÿ kewzeth es az satannak agÿala kewzeth.”⁹⁰ Mindez jelzi, az egyháznak voltak fenntartásai a női misztikusok látomásai-val kapcsolatosan, s azok sokszor keveredtek eretnekség vagy rdngsség,

⁸⁴ *Érsekújvári Kódex, i. m.*, 389b–390a.

⁸⁵ *Uo.*, 390a.

⁸⁶ *Uo.*, 390b.

⁸⁷ *Uo.*, 393b, 412b.

⁸⁸ *Uo.*, 401a.

⁸⁹ *Uo.*

⁹⁰ *Uo.*, 401b.

boszorkányság gyanújába (például Jean d’Arc vagy Marguerite Porete).⁹¹ A legenda jól érzékelhetően próbálja kivédeni az ilyen típusú esetleges vádak. A szent gyónatójának gyakori szerepeltetése a szövegben, aki védence halála után annak a gyónás pecsétje alatt elmondott titkos misztikus tapasztalatairól is beszámolt, illetve szerepe a szentté avatásban mutatja, milyen fontos volt egy Katalinhoz hasonló női misztikus mellett az egyházi felügyeletet gyakorló pap alakja, aki esetenként viszont a szent tanítványának szerepét is betöltötte.⁹²

A Krisztustól származó tanítások leírása után⁹³ illesztettek be a magyar szövegbe egy részletet Katalin *Dialogus* című művéből. A kódexirodalom misztikus szerzőkhöz, írásokhoz való viszonyát jól példázza, hogy a fordítás a mű engedelmességről szóló fejezetéből származik.⁹⁴ Egy másik alkalommal a tanítás Krisztus követésére buzdította Katalint: „en zerelmees le-anÿom katerÿna ha akarod erewsegnek ereÿth ÿzagat keresned kel teneked engemeth kewetned hogÿ : ha akarz erews lennÿ mÿnden the ellensegÿdnek gÿewzedelmere tahat wegÿed en kereztfamath magaadnak hÿedelmwl.”⁹⁵

A misztikus út következő szakaszán, a kísértések és a mennyei vigasztalások elmaradásának idején éppen a Krisztus szenvedéseire gondolva sikerült túljutnia a lánynak.⁹⁶ A kísértések feletti diadalmaskodás jutalmaként utána Krisztus egyre többször jelent meg neki. Néha magával hozta Szűz Máriát, máskor Mária Magdolnát, Szent János evangélistát vagy más szenteket, s vele mondták a zsolozsmát.⁹⁷ Azonban, amint a szent egyre előbbre jutott a lelki tökéletesség útján,

lassan lassan kezdenek megh zewnnÿ az ew zokot ÿmaczagÿ annak okaert mert az ew lelke nagÿ gÿakorta eel ragattatÿk wala Es csak anne-ra ÿw wala meg hogÿ egÿ pater nosterth csak aleg wegezeth wala el

⁹¹ A víziókkal kapcsolatos korabeli problémákról l. Barbara NEWMAN, *Possessed by the Spirit: Devout Women, Demoniacs, and the Apostolic Life in the Thirteenth Century*, *Speculum*, vol. 73, no. 3(1998), 733–770; Uő, *What Did It Mean to Say “I Saw”? The Clash between Theory and Practice in Medieval Visionary Culture*, *Speculum*, vol. 80, no. 1(2005), 1–43.

⁹² Az egyház női misztikusokkal és látnokokkal kapcsolatos álláspontját Vauchez éppen Sienai Szent Katalin és Svéd Szent Brigitta esetén példázza. L. VAUCHEZ, *L’église face au mysticisme...*, i. m.

⁹³ A kódex újrakötésekor ezek a lapok a legenda elejére kerültek, de a másolói jel elárulja eredeti helyüket.

⁹⁴ *Érsekújvári Kódex*, i. m., 382–388.

⁹⁵ *Uo.*, 402b.

⁹⁶ *Uo.*, 405.

⁹⁷ *Uo.*, 406.

hogý az ew lelke kewlsew erzekensegenek kýwwle nem ragattatneyek newekedeg azert naponked az q malaztyaban.⁹⁸

A verbális imádkozást a szavak nélküli extázis váltotta fel. Ezen a ponton következett be misztikus eljegyzése Krisztussal,⁹⁹ majd, mikor már úgy tűnt, lélekben teljesen sikerült felemelkednie a mennyei szférába, Krisztus figyelmeztette embertársai iránti kötelességeire. A misztikus egyesülés miatt nem szabad elszakadnia teljesen a földi élettől, ugyanis Isten szeretetének a felebaráti szeretettel kell kiegészülnie. A domonkos rend tagjaként Katalinnak is kötelessége a lelkek üdvösségéért munkálkodnia.

Ez a tanítás egy ebéd kapcsán hangzott el. A lány szobájában együtt volt a neki megjelent Krisztussal, aki délben elküldte, vegyen részt a közös ebéden. A tanításra a lány vonakodása miatt került sor. Engedve mennyei jegyese parancsának, Katalin elment ebédelni, de aggodalma alaptalannak bizonyult, mert közben „ýstený edessegetewl Es ýmadsaghtewl ew elmeýe megh nem zewnýk wala,”¹⁰⁰ s visszatérve a cellájába, ismét ott találta Jézust. Az elbeszélő így kommentálja az epizódot a hallgatóság számára:

lattýatok zerelmes atýamfýaý mely ýgen zeretý az wr ýsten mýkoron ember ýo kessegele mýnden ýoban kewssegeth tareth : merth býzonýawal mýnd feýenkked tartozwnk reaýa hanem haa Engedelmessegerth leýend kewlemben merth wgý mond wr ýsten az : engedelmessegeawl hogý ýob az engedelemsegeh hogý nem az aldozath.¹⁰¹

Ez az intés nemcsak az engedelmesség fontosságát hangsúlyozza, hanem ugyanakkor kiemeli a közösségi élet jelentőségét is az individuális lelki út kiegészítőjeként.

Hogy mindez egy látszólag triviális epizód, egy ebéd kapcsán hangzik el, Katalin korának női spiritualitását ismerve nem véletlen. Amint azt Caroline Walker Bynum meggyőzően bizonyította, a kor női misztikusai számára a táplálkozásnak óriási jelentősége volt sajátos, női spiritualitásuk kialakításában.¹⁰² Az ezzel kapcsolatos vallásos-aszketikus cselekvések egyik oldala a kemény böjt, a másik az Eucharisztia iránti fokozott vágyakozás volt.¹⁰³ A

⁹⁸ *Uo.*, 406b.

⁹⁹ *Uo.*, 406b–407a.

¹⁰⁰ *Uo.*, 408a.

¹⁰¹ *Uo.*, 408a–b.

¹⁰² Caroline Walker BYNUM, *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women*, Berkeley, The University of California Press, 1987.

¹⁰³ A misztikus szentek eucharisztiasztetéről l.: *Uo.*, 58–67, 113–186; Uő, *Women Mystics and Eucharistic Devotion in the Thirteenth Century* = C. W. B., *Fragmentation and Redemption: Essays on Gender and the Human Body in Medieval Religion*, New York, Zone

„...sok punctumocskáknak öszveköttöt lánca avagy kötele”

13–14. század női misztikusai számára az Oltáriszentség vétele Isten szenvedő testének saját testükbe fogadását jelentette, fizikai találkozást, egyesülést a szenvedő Istenemberrel, szenvedést és extázist, fájdalmat és mérték nélküli szeretetet.¹⁰⁴ Katalin legendájában is egyaránt megjelenik a szélsőséges böjt (egy idő után az Eucharisztia volt egyetlen tápláléka) és az eucharisztikus csodák,¹⁰⁵ amelyek a Krisztus testével való egyesülés vágyából fakadtak.¹⁰⁶

Ez az egyesülési vágy a misztikus szívcsereben¹⁰⁷ és a stigmatizációban¹⁰⁸ érte el tetőfokát. Az egyesülés Krisztussal a felebaráti szeretet megújulását eredményezte a szentben, aki haláláig buzgón tevékenykedett embertársai üdvösségéért, hiszen emiatt kellett visszatérnie az elragadtatásokból.¹⁰⁹ A legenda végén álló példák a Katalin ilyen irányú cselekedeteiről szólnak: imádkozott megtérni nem akaró bűnösökért, mindenki által utált betegeket ápolt türelemmel és szeretettel stb.

Az *Érsekújvári Kódex* szokatlanul nagy teret biztosít ennek a rengeteg misztikus tapasztalatáról, jelenségről beszámoló hagiográfiai szövegnek,¹¹⁰ ami látszólag nincs összhangban a kódexirodalom misztikához való viszonyáról eddig elmondottakkal. Azonban, mint láttuk, a szöveg számtalan olyan apró mozzanatot is tartalmaz, amelyek a szerzetesi erényeket, a közösségi élet fontosságát, a felebaráti szeretetet hangsúlyozzák. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy Sienai Szent Katalin nem egy véletlenszerűen kiválasztott női misztikus. Amint azt az Árpád-házi Szent Margit legendáival kapcsolatos kutatásokból is tudjuk, szentté avatása a domonkos obszer-

Books, 1991, 119–150; továbbá: VAUCHEZ, *Dévotion eucharistique et union mystique chez les saintes de la fin du Moyen Âge* = A. V., *Les laïcs au Moyen Âge*, i. m., 259–264.

¹⁰⁴ BYNUM, *Holy Feast...*, i. m., 67.

¹⁰⁵ Például az Oltáriszentség egy darabja hozzá repült Rajmundus kezéből, Krisztus megmutatkozott neki az ostyában, áldozás után elragadtatásba esett, és órákig mozdulatlan maradt. – *Érsekújvári Kódex*, i. m., 409b–411b.

¹⁰⁶ Vö. „hogý nem czak az ew lelke egýeswlne az ew ýegieseeuwel crýstwssal de megh az ew zenth teste Es zenth katerýna azzonnak ew testý zwwehez tarsalkodneýeek oltarý zentsegneek meltosagaban.” – *Uo.*, 408b.

¹⁰⁷ *Uo.*, 411b.

¹⁰⁸ *Uo.*, 414a–415b.

¹⁰⁹ Vö. „Azert mýkoron ýmmar en lelkem meg terth wolna en testemhez három naap estýk wolt zewnetlen walo sýralmakban meg gondolwan az felseges dwczewegeth kýtewl meg wontattam wala Es semmý egieb engemeth meg nem wýgaztal wala hanē czak en kewzelýmnek wdweszege kýnek okaert meg hozattam waala ez sýralomnak welgeben.” – *Uo.*, 415b.

¹¹⁰ MADAS, *Az Érsekújvári Kódex mint a menekülő...*, i. m., 94.

vancia egyik fontos csatája volt, amely szorosan összefonódott a domonkos női szentség, illetve a domonkosrendiek stigmáinak ügyével.¹¹¹ Így kultuszának, legendájának hangsúlyos terjesztése az obszerváns domonkos apácázárdákban természetes volt. Katalin több látomása hangsúlyozza kapcsolatát a domonkos renddel. Például még fiatalkorában megjelentek neki a különböző rendalapítók. Katalin Szent Domonkoshoz járult, aki ráadta a harmadrend ruháját.¹¹² Egy későbbi vízió a rendalapító és Krisztus hasonlóságát emeli ki. Domonkos, akárcsak Jézus, egész életében engedelmes volt, megőrizte ártatlanságát, s a lelkek megmentésén fáradozott rendjével együtt. A pogányok és eretnekek közötti prédikálásával bizonyosságot tett az igazságról, s – szintén Krisztushoz hasonlóan – tanítványokat (rendtagokat) küldött ki a világba munkáját folytatni.¹¹³ Katalin nemcsak nagy tisztelettel viseltetett a rend képviselői iránt, hanem életmódjával meg is testesítette a domonkos életideált. Bár csak a harmadrend tagja volt, s így a szegénység és engedelmesség nem kötelezte olyan mértékben, mint a kolostorban lakó másodrendieket, mégis szegénységben és engedelmességben élt, három évig hallgatott, szobájából csak akkor jött ki, ha templomba ment, stb. Mindezek a tulajdonságok, valamint a rendi elemek hangsúlyozása legendáját kitűnő közösségi olvasmánnyá, s őt a domonkos apácák példaképévé tehetnék anélkül, hogy a különböző misztikus tapasztalatok elérését szükségszerű elvárásként állították volna a magyar olvasóközönség elé.

Árpád-házi Szent Margit, a kolostori példakép

Árpád-házi Szent Margit legendája szintén kiemelt jelentőségű volt a nyulak-szigeti apácák számára. Ő nemcsak rendi, hanem helyi szent is, sőt a kolostor szentje. Legendája részben hasonló szerepet tölthetett be, mint a németországi és németalföldi nővérekönyvek.¹¹⁴ Itt arra térnék ki röviden,

¹¹¹ A Margit-legendák kutatástörténetét l. KLANICZAY Tibor, *A Margit-legendák történetének revíziója* = K. T., KLANICZAY Gábor, *Szent Margit legendái és stigmái*, Bp., Argumentum, 1994 (Irodalomtörténeti Füzetek), 21–91. A domonkos női szentség kérdéséről l. DEÁK Viktória Hedvig O. P., *Árpád-házi Szent Margit és a domonkos hagiográfia Garinus legendája nyomán*, Bp., Kairosz, 2005; főként 188–253.

¹¹² *Érsekújvári Kódex*, i. m., 394b–395a.

¹¹³ *Uo.*, 413a–414a.

¹¹⁴ Ezekről l. Gertrud Jaron LEWIS, *By Women, for Women, about Women: The Sister-Books of Fourteenth-Century Germany*, Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies, 1996; Wybren SCHEEPSMA, “For Hereby I Hope to Rouse Some to Piety”: *Books of Sisters from Convents and Sister-Houses Associated with the Devotio Moderna in the Low Countries = Women, the Book and the Godly: Selected Proceedings of the St. Hilda’s Conference*, 1993, eds. Lesley SMITH, Jane H. M. TAYLOR, Cambridge, Boydell and Brewer, 1995, I, 27–40;

„...sok punctumocskáknak öszveköttöt lánca avagy kötele”

hogy a magyar nyelvű Margit-legenda hogyan ábrázolja hősnője esetleges misztikus tapasztalatait, illetve milyen tulajdonságai alapján állítja őt követendő példaként a 16. század eleji apácák elé.

André Vauchez Árpád-házi Szent Margitot a 13. századi aszketikus, bűnbánó lelkiség képviselői közé sorolja, s ezeket megkülönbözteti a 14. századi profetikus látnoknőktől.¹¹⁵ Klaniczay Gábor a közép-európai szent hercegnők típusába helyezi el, s e csoport tagjait összehasonlítja a 13–14. századi itáliai női szentségmodellel. Megállapítja, hogy míg mindkét csoportra jellemző a gyakran túlzó aszkézis, a világi pozícióról való lemondás, addig a társadalmi háttér eltérő. Az itáliai női szentek inkább laikusok, harmadrendiek. Közép-Európában uralkodócsaládokból származó, kolostorban élő nők körül alakultak ki kultuszok. A misztikus látomás, testi mellékjelenség Itáliában többször fordult elő, mint a szent hercegnők életében, akiknek Krisztushoz való viszonya is kevésbé volt kifejezetten testi, mint nyugatibb társaiké.¹¹⁶

Margitról készült ugyan őt misztikus szentként ábrázoló legendaszöveg is (a Garinus-féle *Legenda maior*),¹¹⁷ azonban ezt nem Magyarországon használták. A Ráskay Lea másolta szöveg a Marcellus-féle *Legenda vetus*ra és a tanúkihallgatási jegyzőkönyvekre megy vissza, s egy hagyományosabb szentségmodellel képvisel. A magyar királylány aszkéziséről (böjtök, önostorozás, vezeklőv) többször szó esik, s az ostromozást olykor fényjelenség is kísérte.¹¹⁸ Lelki életének központi eleme az imádság. Sokat és elmélyülten imádkozott, legtöbbször a Szent Kereszt oltára előtt vagy az Oltáriszentségre néző ablakban,¹¹⁹ s többször esett elragadtatásba:

Az eyeknek sokat sok eyeket nagyob rezre jmdadsagban mulat vala el
alomnekevl [...] gyakorta az ev jmdadsagaban Az ev zuuenek keserev

Anne WINSTON-ALLEN, *Convent Chronicles: Women Writing about Women and Reform in the Late Middle Ages*, University Park, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 2004.

¹¹⁵ VAUCHEZ, *La sainteté mystique en Occident*, i. m., 255.

¹¹⁶ KLANICZAY Gábor, *A női szentség mintái Közép-Európában és Itáliában* = K. T., K. G., *Szent Margit legendái és stigmái*, i. m., 195–228.

¹¹⁷ „Margit tökéletessége a szerző szerint egyáltalán nem a szegénység, alázat programjának megvalósításában van, hanem Krisztus és az ő közötté létrejövő egységben, ami Garinus szerint a misztikus elragadtatásban valósul meg. A *Legenda maior* tehát Margit apostoli tökéletességét a misztikus élet megnyilvánulásaihoz hozza összefüggésbe, a 14. századi hagiográfiához illő módon, amely a szegénységet már nem helyezte az első helyre.” – DEÁK Viktória Hedvig, *Árpád-házi...*, i. m., 297–298.

¹¹⁸ *Szent Margit élete: 1510*, bev. P. BALÁZS János, Bp., 1990 (Régi Magyar Kódexek, 10), 67.

¹¹⁹ *Uo.*, 10, 17–18.

nyevgese fazkodasa es soklása kevezet my keppen nylyuan meg esmer-
teek hogý olýha nemýkeppen ev maganak kevwele ragattatot es
chudalatos siralmas zozatokat mond vala.¹²⁰

A *raptus*ok során kapott esetleges látomásokról, revelációkról azonban nem esik szó. A legenda nem ad hírt arról sem, hogy Margit természetfölötti úton tanításokban részesült volna, amelyeket esetleg közvetíthetett mások felé. Tanította ugyan apácátársait, de e tanítások a szerzetesektől hallottakra, illetve saját imagyakorlatára vonatkoztak, nem pedig extázisban megtapasztalt, megtudott dolgokra.

Margit lelkisége passiócentrikus,¹²¹ nemcsak hogy a feszület vagy az Oltáriszentség előtt imádkozott, hanem fokozott áhítattal és aszkézissal készült a húsvéti ünnepkörre:

ez zentseges zvz iudica vasarnaptvl fogua nagý zombatig mynden napon
meg oluastagýa vala az passiot cristusnak kennýat es halgagya vala nagy
aytatossagal es siralmal labon alua · Az annera gevtri vala ev magat <vs>
husvet elevt az ket hetben es olý igen alazýa vala ev magat es foglalýa va-
la ev magat jmadsgogban siralmagban mynt ha myndenkoron <k> lat-
naýa az vr istent az fezevletnek ev kepeben¹²²

Nagý penteken kedeg mendenestevl fogua semmyt nem ezýk vala sem
jzýk vala sem alozyk vala sem zol vala vala mely embernek výselven
mynd az tellyes napot nagý aytatos sýralmas jmadsgban sýratuan iesus-
nak artatlan zent halalat Mykoron kedeg nagý penteken az pap fel emely
az kereztfat es azt mongýa ecce lignum az az jme hol vagon az zent ke-
reztfá Az koron ez zentseges zvz zent margýt azzon le teryezty vala ev
magat az fevdre nagý syralmakal vgy hogy az ev nagy syramat meeg el
ký es meg halhattak az zent egyházban ezenkeppen marad vala mynd
napestyg nagy siralmakban.¹²³

Akárcsak a nyugati női misztikusok, Margit is nagy tisztelettel viseltetett az Eucharisztia iránt, külön imádságokkal, böjttel készült az áldozásra, s törekedett az Oltáriszentség látására.¹²⁴ Azonban eucharisztikus csodáiról nem

¹²⁰ *Uo.*, 8.

¹²¹ „vrontk iesus cristusnak fezevletinek evt sebeýnek heleýt gyakorta nagy beuen ev kevn hullatasaua meg evtevzuen · ev zaýaua meg chokolgatýa vala · Azonkeppen tezen vala az ev zent zuleenec kepenek es · hog kýt ez zent zuz nagý keuanattal týztel vala · Az eleuen zent kereztfat myndenkoron ev nala vagý ev mellette targýa vala · vgý hog nem chak vigyazuan · de meeg aluan es · týztelneýe az zent kereztfat” – *Uo.*, 6–7.

¹²² *Uo.*, 11.

¹²³ *Uo.*, 13–14.

¹²⁴ *Uo.*, 68–71.

olvasunk. A legenda inkább vezeklését, töredelmességét, sírását és áhítatos áldozását emeli ki.

A szenvedő Krisztus iránti szeretete mellett Mária és a szentek tisztelete is fontos volt a kiráylány számára. Mindig térdet hajtott a szentek képei előtt,¹²⁵ ünnepeikre és a Mária-ünnepekre böjttel és imádsággal készült, legendáikat szívesen hallgatta.¹²⁶ Azonban e tisztelet nem állt meg az ilyen kegyességi aktusoknál, Margit követni is igyekezett őket. A mártírok történetei heves vágyat ébresztettek benne a vértanúság iránt,¹²⁷ Canterbury-i Szent Tamás példája megerősítette a vezeklőöv viselésében.¹²⁸ Az Árpád-házi szentek története fokozta hivatástudatát (áldozat az ország tatároktól megmeneküléséért), szüzességszeretetét, s bátorította kegyességi gyakorlásában (virrasztások, imák, jócselekedetek).¹²⁹ A legendáknak és a szentek példájának fontosságára a közép-európai szent hercegnők életében Klaniczay Gábor is rámutatott. Margit példáján illusztrálta, hogy főként Szent Erzsébet mennyire lényeges minta volt a régió életszentségre aspiráló kiráylányainak.¹³⁰ André Vauchez pedig kifejtette, hogy a 12–13. századtól

¹²⁵ *Uo.*, 7.

¹²⁶ *Uo.*, 15–16.

¹²⁷ „jgen keuannŷa vala az ev vereet ky evtteny jesusnak az ev jegesenek vere ky evtteseert” – *Uo.*, 20.

¹²⁸ *Uo.*, 42.

¹²⁹ „Ezeben forgatŷa vala gyakorta es neha egyebekel es bezellŷ vala Az ev nemzetenek eleŷnek eteket es eteevknec zentseget Az az zent istuan kyrálnak eletŷt ky vala mageroknak elsev kyrálŷa es apostola kŷnek hitŷt es kerezzen hŷtnek predicacyoyat kŷvel az ev nemzetet az pogan magerokat meg fordehta az baluanyoknak jmadasatvl mykeppen anya zent egyhaz hirdety jelentŷ Es meg gondolŷa vala zent jmreh <er> hercheznek es ev eletŷt es ev zentséges <.> zvzsseget kynek mykoron volna nemesseges jegese gevrek chazarnak leyannŷa istentevl neky meg jelentetec es az ev jegeseuel zepplevtelen meg tartak az tŷztasagnak zvzsseget ev eteknek mynden napiban mykeppen az ev jegese zent jmrehnek alala vtan meg bŷzonehta Esmeg ez zent zvz meg gondolŷa vala zent lazlo kŷrálnak eletŷt hogkŷ mager orzagnak dichevsseges byrodalmat es oltalmazast zolgaltatuan az <po> puztehtoknak [...]le ellene jelesevl poganoknak ellene de maga azert ez zent kŷrál gyakorta alamisna adasokba kŷrálŷ jgassagokba es jmadzagokba es egyeb jozasos myelkevdevetevkben magat foglaluan meeg ennek felette az testnek nŷvgodalmat el veuen az eŷet viselŷ vala alom nekevl kinek ev zentsegerevl byzonsagot teznek mynd ez maŷ napŷg Az gyogyvlasoknak gyakorta valo jo tetelŷ Esmeg meg gondolŷa vala zent margit azzon zent ersebet azzonnak ev baratyanak es zerelmes nyenyenek zentséges eletŷt kynek zentséges erdemeuel mynd tellŷes annŷa zent egyhaz nagŷ evremel tŷztelŷ jllŷen fele gondolatokban es zolasokban foglalŷa vala magat ez zent zvz es nagŷ magas <far> fazkodasokat vonzon vala az ev zvuenek belsev rezebevl kerŷ vala ez zenteknek esedevzesevket hogŷ ev erdemeknek myŷtta Erdemlene lennŷ ev nŷyomoknak es erdemeknek kevuetevŷe” – *Uo.*, 46–48.

¹³⁰ Gábor KLANICZAY, *Legends as Life Strategies for Aspirant Saints in the Later Middle*

a hagiográfiai irodalom helyett, hogy olyan csodás, emberfölötti erejű szentek szenvedését és halálát mutatta volna be, akik elsősorban égi közbenjárók voltak, inkább nagy életszentséget mutató, de utánozható emberek élettörténetét helyezte a középpontba.¹³¹ A korábbi szenttípus azonban továbbra is népszerű maradt az olvasók körében. Erről árulkodik a közízléshez alkalmazkodó, a *Legenda aurea*hoz hasonló, kevés 12–13. századi szent legendáját tartalmazó gyűjtemények késő középkori sikere.¹³²

Nemcsak Margit követte az előtte járó szenteket; legendáján keresztül maga is követendő példává vált. Imént ismertetett kegyességi praxisa sok tekintetben hasonló a kódexirodalom egyéb szövegeiből körvonalazódó gyakorlathoz. Főleg a regulák és a helyes szerzetesi életre nevelő normatív írások előírásai vethetők jól össze Margit élettörténetével. Azok is központi szerepet szánnak a passióelmélkedésnek, sokat foglalkoznak a megfelelő előkészületeket követő áldozással, s ajánlják a gyakori és elmélyült imádkozást. Margitnak a legendában legerősebben kiemelt, a hagyományos szerzetesi és koldulórendi eszményeket követő erényei, a kegyesség, alázatosság, szegénység és a közösségi életben, munkában a többiekkel egyenlően való részvétel a regulaszövegek leggyakrabban tárgyalt témái. A *Birk-kódex*ben olvasható ágostonos regula például nagy hangsúlyt fektet a közös tulajdonra, amiből mindenkinek szükségletei szerint kell részesülnie, megengedve, hogy a gyengébbek, illetve a kényelmesebb életmódhoz szokott gazdagabb származású rendtagok, amennyiben a nagyobb fokú nélkülözést nem bírnák elviselni, jobb ruhaneműt, élelmiszert kapjanak.¹³³ Margit éppen a királyi származása miatt neki kijáró kényelmesebb, jobb ruhákról, finomabb étkekről mond le, amint például a legenda legelején olvashatjuk.¹³⁴ Ő mindenben egyenlő szeretne lenni társaival. Tisztálkodási szokásai is a regula kissé túlzottan szigorú betartásaként értelmezhetőek. A *Birk-kódex* fordításában így jelenik meg az erre vonatkozó rendelkezés „Tefteknek mofafa, es feredefnek gakor volta ne leğen: de az idö közben, kibe zokas ferdö adaffek,; kit [g]kediglen corfagnak zv«k»lege ketheleneit [me hozza ne] rea hoğ meg fe-

Ages, Journal of Folklore Research, Vol. 26, No. 2, 1989, 151–171.

¹³¹ André VAUCHEZ, *Saints admirables et saints imitables: les fonctions de l'hagiographie ont-elles changé aux derniers siècles du Moyen Âge? = Les fonctions des saints dans le monde Occidental (III^e-XIII^e siècle)*, Roma, École Française de Rome, Palais Farnèse, 1991, 161–172.

¹³² *Uo.*, 170.

¹³³ *Birk-kódex: 1474*, kiad. PUSZTAI István, Bp., Akadémiai, 1960 (Codices Hungarici, 5), 1a–1b.

¹³⁴ *Szent Margit élete*, i. m., 2–3.

„...sok punctumocskáknak öszveköttöt lánca avagy kötele”

reggiek: hozza <mezzo> ne halazzak”.¹³⁵ A Margit-legenda, a mai olvasók gyakori megrökönyödésére, azt dicséri a szentben, hogy még súlyos betegségek után sem fürdött meg soha.¹³⁶ A *Virginia-kódex* Jeromos-regulája a javak szükség szerinti elosztását ajánlva azt írja: „Azonkerlek az kiralnak leánya neakarýon az vitez leányanak elewte lený fewldý pōpasagual. cristusnak es az apastaloknak tarsasagaban.”¹³⁷ Majd később:

Soha semi bezed twletek nelegien. nemzetsegnek nemessegirwl. az testnek nemebwl. Az itnnek zolgalatib[ol]an. az keralý leanya legien egienlő az paraztnak leanyaual Mýnd nýaian nemessegetek es meltosagtok egi. es egietembe vagion attý wlegentekbwl. Ne legien vetekedes az tiztnak nagýob voltarol. de ýnkab az betelyesitesnek aýtatossagarol es kýuanatýarol.¹³⁸

Margit éppen így mondott le minden születésével járó kiváltságról, s áhítatosságban és alázatosságban próbálta felülmúlni társnőit. Az itt elmondottak alapján láthatjuk, a Nyulak szigeti apácaközösség számára példamutató helyi szent ábrázolása mennyire összhangban van azokkal a szerzetesi eszményekkel, amelyek komolyan vételét az obszervancia célul tűzte ki. Valóban, amint Haader Lea is írja,¹³⁹ a Margit-legenda (akárcsak a többi Ráskay-kódex) a regula illusztrációja.

Összegzés

A tanulmányból kiderült, a magyar nyelvű kódexirodalom hagiográfiái szövegeiben egyáltalán nem példa nélküli a misztikus tapasztalatok, jelenségek rögzítése. Azonban ezek az elemek korántsem központi jelentőségűek. A legendák többsége késő antik mártírokról szól, akik elsősorban közbenjárói, segítői szerepükben lehettek fontosak. A követendő példát szolgáltatató újabb szentek rendi, közösségi szempontok miatt kaptak kiemelt szerepet a kolostori irodalomban. Az ő élettörténeteik számolnak be leginkább Isten közvetlen megtapasztalásáról, s az ezzel járó mellékjelenségekről (levitáció, stigmák, önkívület, fényjelenségek). E szövegekben azonban nem a misztikus elemek a legfontosabbak/egyedül fontosak, nem ezek utánzását ajánlják olvasóiknak. A rendalapító Ferenc, az obszervancia jelképes értékű alakja, Sienai Katalin, valamint a Nyulak szigeti zárda közösségi szentje,

¹³⁵ *Birk-kódex*, i. m., 2a, 5–8.

¹³⁶ *Szent Margit élete*, i. m., 20.

¹³⁷ *Virginia-kódex*, i. m., 126.

¹³⁸ *Uo.*, 147.

¹³⁹ HAADER Lea, *A Nyulak szigeti scriptórium mint műhely*, Magyar Nyelvőr, 2004, 202.

Margit legendáiban a fordítási, válogatási folyamat során azok az elemek hangsúlyozódtak, amelyek a célközönség számára kívánatosnak tartott, a szerzetesi reform ügyét szolgáló erénykatalógust és lelkeségi modellt szemléltetik.